

Лінгвістычныя і экстралінгвістычныя адрозненні эквівалентных беларускіх і нямецкіх прыказак

Мова з'яўляецца захавальніцай калектыўнага вопыту чалавецтва. Гэты вопыт выражаецца ў значэннях слоў і ўстойлівых выказаў, у каштоўнаснях асацыяцыях, у прэцэдэнтных тэкстах, якія вызначаюць прыналежнасць людзей да той ці іншай культуры. Важнае значэнне ў перадачы калектыўнай і індывідуальна-аўтарскай мудрасці з пакалення ў пакаленне маюць прыказкі. Выконваючы кумулятыўную функцыю мовы, прыказкі захоўваюць і перадаюць як пазамоўны калектыўны вопыт, так і адлюстроўваюць асаблівасці гісторыі, культуры, лад жыцця народа-носьбіта, асаблівасці прыроды і геаграфіі, эканомікі і палітыкі. Для фарміравання камунікатыўнай кампетэнцыі ў міжкультурных зносінах найбольш значнымі з'яўляюцца прыказкі з нацыянальна-культурным зместам. Удзячным матэрыялам для разгляду з'яўляецца аналіз прыказак на аснове міжмоўнай суаднесенасці, на аснове вывучэння падабенства і адрозненняў паміж канкрэтнымі адзінкамі розных моў (у нашым выпадку гэта каля 200 устойлівых вобразных выслоўяў беларускай і нямецкай моў).

У кожнай мове існуюць пласты лексікі, прадуктыўныя ва ўтварэнні ўстойлівых слоўных выказаў/комплексаў. Частка з іх з'яўляецца інтэрнацыянальнай і ўваходзіць у парэміялагічныя мінімумы беларускай і нямецкай моў. Яна складае каля 60% ад агульнай колькасці выяўленага матэрыялу і ўключае ў сябе:

1. разрады слоў, што маюць дачыненне да штодзённага жыцця чалавека, да яго працы і адпачынку (Улетку думай пра зіму – Denk an den Winter, solange es noch Sommer ist; У студню ваду не ліюць – Wasser in den Brunnen nicht stufen);

2. разрады слоў, што перадаюць узаемаадносіны людзей у соцыуме (Хто яму капае, той сам туды трапляе – Wer anderen eine Grube gräbt. fällt sich hinein; Рука руку мое.- Eine Hand wäscht die andere);

3. разрады слоў, што перадаюць уяўленні аб рэчаіснасці, раскрываюць духоўны свет чалавека (Дыму без агню не бывае - Kein Rauch ohne Feuer).

Аднак нават самыя універсальныя лексіка-тэматычныя групы нераўнамерна размеркаваны ў парэміялагічных фондах беларускай і нямецкай моў. Яшчэ больш спецыфічным з’яўляецца ўдзел канкрэтных слоў – прадстаўнікоў пералічаных вышэй груп – ва ўтварэнні ўстойлівых слоўных комплексаў.

У складзе разглядаемых прыказак, ключавыя словы якіх абазначаюць прадметы побыту, прафесіі, назвы раслін, жывёл і інш., таксама назіраюцца некаторыя разыходжанні, якія можна растлумачыць экстралінгвістычна: асаблівасцямі ладу жыцця людзей гэтых краін, традыцыямі іх народаў, спецыфікай побыту, геаграфічнымі ўмовамі. Так, розніца ў кліматычных умовах вызначыла наступнае напаўненне такіх сінанімічных прыказак, як “Першы шпак вясны не робіць” – “Eine Schwalbe macht noch keinen Sommer” (літ-на: Адна ластаўка яшчэ не робіць лета). Такое адрозненне можна растлумачыць тым, што ў Германіі не так рэзка акрэслены межы пораў года, як у Беларусі.

Прыкладам разыходжанняў з’яўляюцца і наступныя сінанімічныя прыказкі: Перш папрацуй, а тады патанцуй – Erst die Arbeit, dann das Spiel. (літ-на: Спачатку праца, потым гульня). Адпачынак у розных краінах і іх культурах характарызуецца па-рознаму і звычайна ўказвае на тое, наколькі масава ён праходзіць. У нямецкай культуры найперш узгадваецца гульня ў карты. Менавіта з картамі звязаны шматлікія парэміі і фразеалагізмы беларускай мовы, што прыйшлі з нямецкай: alle Karten in der Hand behalten – мець усе карты на руках; die Karten geben – здаваць карты; die Karten mischen – змяшаць усе карты; seine Karten nicht verraten – не раскрываць свае карты; alles auf eine Karte

setzen – усё паставіць на карту; auf die falsche Karte setzen- паставіць не на тую карту і іншыя. Беларусы ў час адпачынку шмат танцавалі. Таму танцы складаюць значную частку беларускай народнай культуры і заснаваны на прынцыпе талакі, якая заўсёды вызначала беларусаў і ў час працы, і ў час адпачынку. Гэта і ёсць адна з экстралінгвістычных прычын разыходжанняў у змесце пэўных прыказак беларусаў і немцаў.

Аднак далёка на ўсе адрозненні можна растлумачыць такім чынам, асабліва пры наяўнасці рэалій, якія здольны весці да прадметна-лагічнага і логіка-семантычнага супадзення. Даволі распаўсюджанай прычынай такіх лексічных разыходжанняў у складзе прыказак з’яўляецца так званы лексічны фон – гэта значыць той элемент семантыкі слоў, дзякуючы якому мова выступае ў якасці аднаго з захавальнікаў духоўных каштоўнасцей нацыянальнай культуры ў сістэме іншых моў. Напрыклад: У сваёй хаце і вуглы памагаюць – Im eigenen Lande geht die Sonne am schönsten auf (літ-на: У сваёй краіне сонца найпрыгажэй узыходзіць). Нашым продкам заўсёды была ўласціва моцная прывязанасць да сваёй зямлі, родных мясцін. Прыказкі сведчаць аб своеасаблівым “зніжэнні” паняццяў аб радзіме да ўзроўню архетыпаў “роднага краю”, “кутка”, “хаткі” (У сваёй хатцы добра і сабачцы; У сваёй хаце і дзіркі грэюць). Пры гэтым беларусы нярэдка як бы супастаўляюць любоў да роднай зямлі пачуццю няўтульнасці ў іншых мясцінах (Дома і салома ядома, а на чужыне і гарачы тук стыне). Для нямецкай ментальнасці наадварот не характэрна ўспрыманне свайго навакольнага асяроддзя, прыроды як чагосьці роднага, кроўнага.

Але ўсё ж у менталітэце немцаў і беларусаў ёсць і падабенства. Беларусы для назвы роднага краю, зямлі выкарыстоўваюць наступныя словы і выразы: матчына зямля, родная зямля, Радзіма, Бацькаўшчына і г.д., немцы - die Heimat (радзіма), das Heimatland (родная зямля), das Vaterland (зямля бацькоў/бацькоўская зямля – аналаг нашай Бацькаўшчыны).

Як бачым, супастаўляльны аналіз паказвае, што своеасабліваць моўных традыцый выкарыстання слоў аналагічных ці блізкіх тэматычных разрадаў у якасці кампанентаў устойлівых слоўных комплексаў ёсць яркае праяўленне нацыянальнай лінгвістычнай своеасабліваці.

Адной з прычын лексічных разыходжанняў прыказак з’яўляецца прыстасаванне неаднолькавых слоў (традыцыйных для дадзенай мовы семантычных стрыжняў), якія характарызуюцца агульнай тэматычнай скіраванасцю, да семантычнага пераносу для абазначэння тоесных ці блізкіх паняццяў. Лексічныя разыходжанні, звязаныя з прадуктыўнасцю лексем ва ўтварэнні ўстойлівых слоўных комплексаў, праяўляюцца ў несупадзенні выкарыстання ў якасці кампанентаў фразеалагізмаў канкрэтных слоў, якія належаць да аднаго і таго ж поля. Гэтыя адрозненні тлумачацца неаднолькавай сімволікай як паасобных слоў, так і цэлых разрадаў лексіка-тэматычных груп, асаблівацімі семантычнага членення паняццёвай карціны свету.

Так, беларускай прыказцы “Не такі страшны чорт, як яго малююць” адпавядае нямецкая “Der Teufel ist nicht so schwarz, wie man ihn malt” (Не такі чорны чорт, як яго малююць). Несупадзенне прыметнікаў “страшны – чорны” тлумачыцца тым, што для немцаў характэрна канкрэтнае ўспрыманне навакольнага свету, а для беларусаў – больш абстрактна-адцягненае. Прыгажосць роднай прыроды выпрацоўвала ў беларусаў эстэтычнае пачуццё, уменне бачыць і адчуваць характэрнае, фарміравала надзвычай багатую і дзіўную фантазію, развітую ўражлівасць, некаторую містычнасць светаўспрымання. Напрыклад, у прыказцы “Не ўсё тое золата, што свеціць” – “Es ist nicht alles Gold, was glänzt” (літ-на: Не ўсё тое золата, што блішчыць) золата для немцаў найперш успрымаецца як каштоўны метал, бляск якога радуе вока. У той час як для беларусаў золата свеціць (гэта значыць дорыць святло, сагравае найперш сваёй прыгажосцю, а не вартасцю, каштоўнасцю), асвятляе. (Параўн. “Не ўсё тое мёд, што салодкае”). Падобная сітуацыя выяўляецца і ў наступным прыкладзе: “На чужы рот гузік не нашыеш” – Man müsste viel Bier haben, allen

Leuten den Mund zu verstopfen (літ-на: Патрэбна шмат піва, каб усім людзям заткнуць/закрыць рот). Як бачым, беларусы і немцы па-рознаму знаходзяць спосабы ўздзеяння на чалавека (напрыклад, каб захоўваў маўчанне). У нямецкай традыцыі гэта ажыццяўляецца праз унутраны ўплыў (уздзеянне на розум хмельным напоем), у беларускай – праз знешні (нашываннем гузіка на рот). Усе вышэйпералічаныя разыходжанні тлумачацца неаднолькавай здольнасцю ўспрымання і адпаведна адлюстравання свету гэтымі народамі і іх культурамі.

Акрамя лексічных разыходжанняў устойлівых слоўных комплексаў, назіраюцца таксама і структурна-граматычныя, у аснове якіх ляжаць асаблівасці выкарыстання граматычных форм і канструкцый.

Так, у нямецкіх прыказках (амаль у 90% выяўленага намі фактычнага матэрыялу) выкарыстоўваецца цяперашні час: Fleiß bringt Brot, Faulheit – Not (літ-на: Старанне прыносіць хлеб, лягота – нястачы); Wer die Wahl hat, hat die Qual (літ-на: Хто мае права выбару, той мучаецца); Geduld bringt Rosen (літ-на: Цярпенне прыносіць ружы); Die Lahme findet überall die Krücken (літ-на: Кульгавы ўсюды кіі знаходзіць). У беларускіх прыказках ужываецца і цяперашні, і будучы час: Праца і сіла горы звернуць; Нікому з неба само не падае; З адной краскі вянок не саўеш; Умеў гуляць, умей і дзіця забаўляць.

Акрамя таго, у нямецкіх прыказках часцей ужываюцца аддзеяслоўныя назоўнікі: Wie die Saat, so die Ernte (Якая сяўба, такі збор ураджаю) – Што пасееш, тое і пажнеш. Разам з тым адзначаюцца прыкметы, уласцівыя толькі для беларускіх прыказак: ужыванне дэмінітываў, паўтор слоў і г.д.: Любіш паганяць, любі і каня гадаваць; Яблычка ад яблынькі далёка не адкочваецца; Ведай, каток, свой куток.

Такім чынам, лексічнае нападзенне эквівалентных прыказак залежыць ад лінгвістычных і экстралінгвістычных фактараў. Прычынамі лексічных разыходжанняў з’яўляюцца: лексічны фон, адрозненні ў семантыцы кампанентаў, розная сімволіка і традыцыя выкарыстання прыказак у

беларускай і нямецкай мовах. Прычынамі структурна-граматычных разыходжаньняў – асаблівасці выкарыстання граматычных форм, несупадзенне граматычнага часу і г.д.

Асаблівасці нацыянальна-культурнай спецыфікі прыказак патрабуюць пэўных умоў іх прэзентацыі: гістарычнай даведкі адносна іх ужывання ці ўзнікнення, што з'яўляецца абавязковай умовай іх адэкватнага разумення, тлумачэння і выкарыстання, бо прычыны іх ужывання ці ўзнікнення часам хаваюцца як у канкрэтных этнакультурных асаблівасцях жыцця народаў, звязаных з геаграфіяй, побытам, гісторыяй і г.д., так і ў спецыфіцы светабачання і светаўспрымання, прынцыпах маралі, якія ўзыходзяць да каштоўнасцей інтэнцый культуры.

ЛІТАРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Наивные размышления о наивной картине мира// Язык о языке. – М., 2000.
2. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. – М., 1997.
3. Райхштейн А.Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии.- М., 1980.
4. Санько З. Малы руска-беларускі слоўнік прыказак, прымавак і фразем. – Мінск, 1991.
5. Цвиллинг М.Я. Русско-немецкий словарь пословиц и поговорок. – М., 2002.
6. Karl Simrock. Die deutschen Sprichwörter.- Patmos Verlag. Albatros Verlag.- Düsseldorf. 2003.